

Ks. WIESŁAW WENZ*

SPECYFICZNY WYMIAR EKLEZJALNEJ TROSKI
O DYSPONOWANIE DOBRAMI DOCZESNYMI
WE WSPÓLNOCIE KOŚCIOŁA

A SPECIFIC ECCLESIAL DIMENSION OF CONCERN
FOR THE DISPOSAL OF TEMPORAL GOODS
IN THE COMMUNITY OF THE CHURCH

Abstract: The Church engages salvific goals. To achieve these goals, material goods are necessary. Their completion takes place in the existential conditions of the natural order of things. The basic and personal goals, due to which the Church has the right to dispose of the collected temporal goods, are: to organize God's worship, to ensure the proper maintenance of the clergy and other church workers, to conduct works of the apostolate and charity, especially towards the poor. The emerging limitations on the property of the Church are determined by the teaching of Christ and promulgated laws of the supreme legislator, who is the steward of all ecclesiastical goods.

Keywords: material goods, the purposefulness of having material goods, intellectual property, the right to possess.

Merytoryczna analiza norm prawnych Kościoła katolickiego wobec podniesionego problemu materialnego ubóstwa człowieka i stanowionej przez niego części społeczności państwowej musi prowadzić do odkrycia wartości i celu promulgowanych w Kościele norm prawnych w wymiarze ich eklezjalnej służebności.

* Ks. Wiesław Wenz – profesor doktor habilitowany; kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Prawa Wyznaniowego Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; ORCID: 0000-0002-2247-6160; e-mail: wwenz@archidiecezja.wroc.pl.

Mianowicie należy dokonać rozeznania oceniającego, które wskaże, w jakim zakresie owe normy prawne są pomocne dla wspólnot i wiernych w kwestii osiągnięcia pełnej komunii z Chrystusem i Kościołem, jak również na ile stają się gwarantem zupełnej realizacji integralnej misji Kościoła, a więc w jakim stopniu służą każdemu wiernemu w osiągnięciu zbawienia¹. Refleksja kanoniczno-prawna nad kondycją i spójnością wspólnoty Kościoła w procesie radzenia sobie z problemem ubóstwa i ludzi ubogich (wiernych i innych adresatów dzieł miłości) musi prowadzić do wniosków obiektywnych, twórczych, budzących nadzieję na uzyskanie przez wiernych wspólnoty eklezjalnej właściwego miejsca we wspólnocie kościelnej i ludzkiej. Nie możemy patrzeć na ten problem przez pryzmat podnoszonych zawirowań, konfliktów, antagonizmów, które powstają na kanwie jednostkowych, sprzecznych z prawem zachowań i postaw, choć one nieraz czynią najwięcej zamieszania i kontrowersji.

Należy najpierw postawić pytanie: po co Kościołowi dobra materialne i dobra doczesne, skoro jego misja wiąże się z celami nadprzyrodzonymi? Faktycznie, misja Kościoła odnosi się wprost do osiągnięcia przez wiernych celu ostatecznego – zbawienia, ale ten proces dokonuje się w realiach ziemskiego posługiwania. Niewątpliwie bardzo istotnym wskazaniem są słowa Chrystusa, że „ubogich zawsze mieć będziecie” i „wszystko co učiniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnie učiniliście”. Przywołane tutaj teologiczne inspiracje wyznaczają wiernym odpowiednią – właściwą postawę wobec dóbr posiadanych i nabywanych, które mają być traktowane nie jako cel sam w sobie, ale jedynie jako środek umożliwiający zachowanie godności osoby ludzkiej w codziennym życiu i w codziennych relacjach z innymi: we wspólnocie wiary, ale i wobec innych potrzebujących. Szczegółowa eksplikacja problemu przeżywania ubóstwa i świadomego uczestniczenia w rozwiązaniu tego stanu w życiu własnym i innych osób znajduje swoją merytoryczną zawartość w prawach i obowiązkach wiernych: a więc duchownych, osób prowadzących wspólnotowo i indywidualnie życie konsekrowane (członkowie instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostołskiego, instytutów świeckich), jak i wiernych świeckich. Dla wszystkich istotne muszą być wskazania kanoniczno-prawne, promulgowane w ustawach i nakazach kościelnych przez najwyższego prawodawcę powszechnego i partykularnego (pozycja biskupa rzymskiego i diecezjalnego). Normy powszechne znajdują się w zbiorze *Kodeks prawa kanonicznego*, promulgowanym 25 stycznia 1983 r. konstytucją *Sacrae disciplinae leges*.

Promulgowane normy kanoniczne wskazują na wyjątkowy wymiar codziennego świadectwa wiernych, zobowiązując ich do autentycznego życia w tej wspól-

¹ Por. *Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski. Poznań 2008 [dalej: KPK] kan. 1752.

nocie Kościoła². Potwierdza to charakter, natura i cel promulgowanych norm kodeksowych, które wiernie stają na straży osiągnięcia zbawienia i przyczyniają się do umocnienia kondycji wiary, która bezpośrednio wpływa na motywację do osobistego i wspólnotowego przestrzegania obowiązującego porządku prawnego, opisującego i określającego kanoniczny wymiar wszelkich relacji interpersonalnych istniejących we wspólnocie Kościoła i wobec świata, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, jak również istotny wymiar ministerialnego posługiwania w Kościele, co sprawia, że rozbudzona zostaje w każdym wierzącym aspiracja do wyznawania wiary w jej pełni i z odnowionym przekonaniem, z ufnością i nadzieją³.

Takie przesłanie staje się zobowiązaniem do nieustannego pogłębiania wiary, zachowania jej nienaruszalności w zakresie przekazanego depozytu, jak i pielęgnowania jedności we wspólnocie wszystkich wyznawców Chrystusa, realizujących nakaz misyjnego posłannictwa:

Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody [...]. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata (Mt 28,19).

Nakaz misyjny staje się nieustanną inspiracją do dynamicznego przepowiadania orędzia słowa Bożego w historii Kościoła i świata, również do sprawowania kultu Bożego i pełnienia dzieł miłości.

1. KANONICZNY WYMIAR ZARZĄDZANIA DOBARAMI DOCZESNYMI

Kościół zachowuje w swoim działaniu należną mu autonomię, niezależnie od obowiązujących w danych społecznościach uregulowań prawnych z zakresu zapewnienia mu możliwości realizowania zasad wolności religijnej. Kościołowi przysługuje nie tylko

[...] prawo głoszenia zawsze i wszędzie zasad moralnych również w odniesieniu do porządku społecznego, oraz wypowiedzania oceny o wszystkich sprawach ludzkich, na ile wymagają tego fundamentalne prawa osoby ludzkiej i zbawienie człowieka⁴.

² Por. kan. 1 KPK.

³ Por. BENEDYKT XVI. *List apostolski z formie Motu Proprio Porta Fidei ogłaszający Rok Wiary* (11.10.2011); KONGREGACJA NAUKI WIARY. *Nota zawierająca wskazania duszpasterskie na Rok Wiary* (6.01.2012) p. 9.

⁴ Kan. 747 § 2 KPK; por. H. STAWNIAK. *Służebna rola przepisów prawno-liturgicznych*. „Seminare” 19:2003 s. 77-94.

ale również wrodzone – niezależnie od władzy świeckiej – prawo (*ius nativum*) do nabywania dóbr doczesnych, posiadania, zarządzania i alienowania, dla osiągnięcia właściwych sobie celów⁵.

W tym zakresie depozyt wiary jest wyjątkowym darem dla tworzących wspólnotę Ludu Bożego, bowiem wprowadza wszystkich do życia w eklezjalnej komunii dóbr (z Bogiem i ludźmi) i pozwala na wejście do wspólnoty Kościoła żyjącego w jedności wiernych i w otwartości na potrzeby świata ubogich⁶.

Prawodawca jasno wskazał na wyraźną celowość nabywania, posiadania, zarządzania i alienowania dóbr doczesnych, które mają stanowić materialną bazę dla realizacji i osiągnięcia właściwych dla Kościoła celów. Należy określić, że dobra doczesne Kościoła to przede wszystkim rzeczy materialne (np. przedmioty, obiekty, ziemia), tak ruchome, jak i nieruchome, które są własnością Kościoła. Mogą to być również prawa przedstawiające wartość ekonomiczną, które Kościół posiada na rzeczach cudzych, jak prawo użytkowania rzeczy cudzej na podstawie ustaw, umów czy innych tytułów. Mogą to być również wierzytelności czy też prawo do określonych świadczeń ze strony pewnych osób⁷. Zgodnie z wolą prawodawcy dobrami kościelnymi są wszystkie dobra doczesne należące do Kościoła katolickiego lub do innych publicznych osób prawnych w Kościele, które posiadają zdolność do nabywania, posiadania, zarządzania oraz alienowania dóbr doczesnych zgodnie z prawem⁸. Prawodawca potwierdził również, że pod najwyższą władzą biskupa rzymskiego prawo własności dóbr należy do tej osoby prawnej, która nabyła je zgodnie z prawem⁹.

Celami podstawowymi i własnymi, ze względu na które Kościół posiada uprawnienie do dysponowania posiadanymi dobrami doczesnymi, są głównie: 1) organizowanie kultu Bożego; 2) zapewnienie godziwego utrzymania duchowieństwa oraz innych pracowników kościelnych; 3) prowadzenie dzieł apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych¹⁰. Tak więc istotnym ograniczeniem zdolności majątkowej Kościoła są cele wyznaczone przez naukę Chrystusa i promulgowane ustawy najwyższego prawodawcy, będącego szafarzem wszystkich dóbr kościelnych¹¹, z których wynika ukierunkowanie kościelnych dóbr doczesnych na możliwość realizacji celów nadprzyrodzonych¹², integralnie ze sobą powiąza-

⁵ Por. kan. 1254 § 1 KPK.

⁶ Por. BENEDYKT XVI. *List apostolski z formie Motu Proprio Porta Fidei ogłaszający Rok Wiary* (11.10.2011); KONGREGACJA NAUKI WIARY. *Nota zawierająca wskazania duszpasterskie na Rok Wiary* (6.01.2012) p. 1.

⁷ Por. E. SZTAFROWSKI. *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. IV. Warszawa 1986 s. 273-274.

⁸ Por. kan. 1255 KPK.

⁹ Por. kan. 1256 KPK.

¹⁰ Por. kan. 1254 § 2 KPK.

¹¹ Por. kan. 1273 KPK.

¹² Por. W. WÓJCIK, J. KRUKOWSKI, F. LEMPA. *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*. Lublin 1987 s. 48.

nych. Należy zauważyć i wskazać, że ta szczegółowa celowość jest nową normą kodeksową, której nie było w kościelnym zbiorze prawnym z 1917 r. Określone podstawowe cele własne i główne, dla których Kościół posiada wrodzone prawo posiadania dóbr doczesnych, wynikają z natury Kościoła, który jako Mistyczne Ciało Chrystusa jest w rzeczywistości ziemskiej widzialnym organizmem, potrzebującym do realizacji właściwych sobie celów określonych dóbr materialnych, co ściśle potwierdza tradycja od czasów apostoelskich do najnowszych, dopełniająca się permanentną praktyką Kościoła – nieustannie rozwijająca się działalność charytatywna, określona jako dzieła miłości.

Wspólnoty kościelne od początku swego istnienia posiadały dobra materialne, choć w tym zakresie spotykamy się nawet ze skrajnym zróżnicowaniem co do ich ilości, w zależności od poszczególnych okresów historycznych i regionów prowadzenia ewangelizacji. Zawsze jednak spotykamy się z potwierdzonym prawem do posiadania dóbr doczesnych, jednak wierność Ewangelii wiązała się z ostrzeżeniem ewangelicznym, aby nie dopuszczać się zbytniego gromadzenia dóbr materialnych, zachowując ewangeliczne wezwanie do umiłowania stanu ubóstwa¹³.

2. NORMY PRAWNE ISTOTNE DLA ZACHOWANIA POSTAWY UBÓSTWA WŚRÓD WIERNYCH

Punktem istotnym dla zachowania postawy ubóstwa są cele podstawowe, z których wynika uprawnienie do posiadania i dysponowania dobrami doczesnymi – materialnymi we wspólnocie Kościoła. Na pierwszym miejscu postawiono możliwość organizowania kultu Bożego, co jest bezpośrednio związane z przygotowaniem miejsca świętego – kościół, kaplica – prawnie erygowanego, wyposażonego na stałe w paramenty liturgiczne, które są istotnie konieczne dla celebracji liturgicznej, a więc sprawowania służby Bożej i ministerialnego posługiwania w zakresie głoszenia słowa Bożego oraz udzielania sakramentów i sakramentaliów. Tam gdzie nie ma możliwości erygowania na stałe miejsca świętego, można ograniczyć się do wybrania miejsca odpowiedniego, w którym będzie można wytworzyć atmosferę modlitwy, skupienia i oddawania czci Bogu bez zbędnych rozproszeń.

W przeszłości w wielu przypadkach wspólnoty lokalne korzystały z daru fundatorów, którzy zapewniali środki materialne na budowę świątyni i budynków kościelnych, które miały służyć wspólnocie wierzących. Nierzadko fundowano szkołę, szpital i inne pomocne zabudowania, zwłaszcza dla celów charytatywnych i promocji poszczególnych dzieł charyzmatycznych. Aktualnie prawo również nie

¹³ Por. E. SZTAFROWSKI. *Podręcznik prawa kanonicznego* s. 274; SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja dogmatyczna Lumen gentium* (21.11.1964) [dalej: KK] p. 8; TENŻE. *Dekret o posłudze i życiu kapłanów Presbyterorum ordinis* (7.12.1965) [dalej: DP] p. 17; TENŻE. *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego Perfectae Caritatis* (28.10.1965) p. 13.

wyklucza korzystania z fundatorów – ofiarodawców, którzy mogą przekazywać dobra doczesne na korzyść Kościoła, a biskup diecezjalny powinien wiernym przypominać o obowiązku odpowiedniego wspomaganie wspólnoty kościelnej, do której przynależą¹⁴. Na innym miejscu prawodawca przypomina wszystkim wiernym o obowiązku zaradzenia potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do sprawowania kultu, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy. Wierni są również zobowiązani do popierania sprawiedliwości społecznej, jak również do udzielania z własnych dochodów pomocy biednym¹⁵.

Posiadane i gromadzone środki doczesne – materialne mają służyć również jako źródło do zapewnienia godziwego utrzymania duchowieństwa oraz innych pracowników kościelnych. Prawodawca bardzo jasno i szczegółowo wskazał – w prawodawstwie powszechnym, jak i partykularnym każdego Kościoła lokalnego – na jakość realizowanego w tym zakresie zobowiązania. Trzeba wyjaśnić, co oznacza godziwe utrzymanie duchowieństwa i innych pracowników oraz jak wygląda możliwość zrealizowania prawa duchownych i innych pracowników do godziwego wynagrodzenia w kontekście praw wiernych ubogich materialnie, jak również podejmowanych przez Kościół dzieł apostołskich i dzieł miłości – a więc całej palety działań charytatywnych.

Ewangeliczną (teologiczną) przesłankę o słuszności odpowiedniego wynagrodzenia dla duchownych należy dostrzec w biblijnym tekście: „[...] zasługuje robotnik na swoją zapłatę” (Łk 10,7), jak również w słowach św. Pawła z Pierwszego Listu do Koryntian: „Pan postanowił, aby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelię” (9,14). Nauka Soboru Watykańskiego II w tej kwestii postuluje, aby sami wierni zatroszczyli się o zapewnienie kapłanom koniecznych środków do ich godziwego życia, ponieważ prezbiterzy pracują dla dobra Ludu Bożego. Natomiast powinnością biskupów jest uwrażliwianie wiernych odnośnie do zabezpieczenia kapłanom słusznego wynagrodzenia. Prawodawca wskazuje, aby biskupi wydali w tej materii słuszne normy prawne dla swego duchowieństwa. Zdaniem ojców Soboru wynagrodzenie powinno być zasadniczo jednakowe dla wszystkich prezbiterów znajdujących się w podobnej sytuacji, z uwzględnieniem pełnionego zadania, jak również okoliczności miejsca i czasu¹⁶. Wynagrodzenie winno być także adekwatne do pozycji duchownego i wystarczać na konieczne potrzeby, np. codzienne utrzymanie, mieszkanie, ubiór, wypoczynek oraz powinno starczyć na wynagrodzenia dla tych, którzy podejmują u kapłana konieczną posługę domową¹⁷.

¹⁴ Por. kan. 1261 § 1-2 KPK.

¹⁵ Por. kan. 222 § 1-2 KPK.

¹⁶ Por. DP 20; kan. 281 § 1 KPK.

¹⁷ Por. DP 20.

Obecnie już nikt nie powinien mieć wątpliwości, że duchowni z tej racji, iż poświęcają się kanonicznej posłudze kościelnej, zasługują na wynagrodzenie odpowiadające ich pozycji. Wynagrodzenie sprawiedliwe winno zaspokoić potrzeby ich własnego życia oraz zabezpieczyć wypłatę należności dla tych osób, które pomocy potrzebują¹⁸. Podstawowym obowiązkiem przełożonych jest podjęcie troski, by prezbiterom zapewniono opiekę społeczną na wypadek choroby, niezdolności do posługiwania ze względu na osiągnięcie wieku emerytalnego bądź ze względu na starość. Ze świadczeń i ubezpieczeń społecznych korzystają dzisiaj prawie wszyscy, stąd duchowni nie powinni pod tym względem stanowić wyjątku¹⁹. Prawodawca prawo do odpowiedniego wynagrodzenia przyznał również diakonom żonatym, którzy całkowicie oddali się kościelnej posłudze. Wynagrodzenie powinno gwarantować środki wystarczające na utrzymanie samych diakonów i ich rodzin. Natomiast jeśli otrzymują wynagrodzenie z racji wykonywania zawodu świeckiego, to te środki winny stanowić podstawę zabezpieczenia ich materialnego bytu²⁰.

Prawo partykularne archidiecezji wrocławskiej normuje również sprawę pochodzenia i wysokości środków stanowiących bezpośrednio możliwości realizacji prawa prezbiterów do odpowiedniego wynagrodzenia. I tak, najniższe wynagrodzenie osób duchownych zaangażowanych w duszpasterstwie winno odpowiadać średniej krajowej. W skład wynagrodzenia wchodzi: intencje mszalne, ofiary z kolędy i wypominków, wypłacone *iura stolae* i kosztą żywienia pokryte z cumuluśu *iura stolae*²¹. Obecnie do tej składowej należy dodać pensje kapłanów-katechetów, otrzymywane z racji nauczania w szkołach. Natomiast na środki utrzymania kapłanów zaangażowanych w instytucjach kościelnych archidiecezji, a więc poza duszpasterstwem, składają się ofiary mszalne, miesięczne pensje, zapewnienie mieszkania, ubezpieczenie w ZUS i inne świadczenia, które zawsze może przyznać arcybiskup wrocławski²². Przyjęte zasady zobowiązują duchownego, aby w razie niewystarczalności ofiar na zabezpieczenie jego godziwego utrzymania poinformował o tym pisemnie władzę archidiecezji, za pośrednictwem i po zaopiniowaniu przez dziekana, w celu otrzymania pomocy. Sprawiedliwość wymaga również, aby kapłani z zamożniejszych parafii otoczyli troską prezbiterów pracujących w parafiach ubogich. Także kapłanom chorym nie może zabraknąć środków na

¹⁸ Por. kan. 281 § 1 KPK.

¹⁹ Por. P. STANISZ. *Ubezpieczenia społeczne osób duchownych*. W: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*. Lublin – Sandomierz 1999 s. 257-267; U. JACKOWIAK. *Ubezpieczenie społeczne duchownych*. „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 1998 nr 5 s. 6-9.

²⁰ Por. kan. 281 § 3 KPK.

²¹ Por. *Zasady wynagradzania osób oraz finansowania urzędów i instytucji kościelnych w Archidiecezji Wrocławskiej*. W: *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985-1991*. Wrocław 1995 s. 414.

²² Por. *tamże* s. 415.

leczenie i inne osobiste potrzeby²³. Prawodawstwo partykularne szczegółowo określa podział środków pieniężnych z racji złożenia ofiar mszalnych, *iura stolae*, ofiar z kolędy i wypominków oraz inne dochody i świadczenia przysługujące duchownym w archidiecezji wrocławskiej. Jasność zasad pozwala na sprawiedliwe wynagradzanie²⁴.

Z prawem do odpowiedniego wynagrodzenia, w kontekście podejmowania posługi kościelnej, duchowni zaciągają obowiązek skromnego życia. Zgodnie z nauką Kościoła współcześni duchowni powinni prowadzić życie proste i wystrzegać się wszystkiego, co może być oznaką lub faktyczną próżnością²⁵. Dlatego diakoni, kapłani i biskupi, a więc duchowni, nie mogą upodobnić się do ludzi świeckich, zwłaszcza w dążeniu do wyszukanego komfortu życia. Dlatego w codzienności duchownych przeciwną chrześcijańskiej prostocie i skromności będzie wystawność życia. Natomiast źródłem dla zachowania postawy skromności winno być przesłanie objawienia Bożego, które zwraca naszą uwagę na fakt, że osoby głoszące Ewangelię, chociaż żyją w świecie, to jednak nie są z tego świata (por. J 17,14-16; 1 Kor 7,31.). Skromność życia ma pełną wartość ewangelicznego świadectwa, dlatego duchowni winni należycie dbać o dobra materialne, swój wygląd, styl życia, lecz nie powinni ulegać modzie na posiadanie rzeczy najlepszych i najdroższych, co może stać się elementem publicznego zgorszenia i oskarżenia wysuwanego wobec całego Kościoła.

Prawo kodeksowe zobowiązuje wszystkich duchownych, nie na zasadzie ścisłego obowiązku, lecz kanonicznego zalecenia, aby część dóbr materialnych, które im przypadły z racji wykonywania urzędu kościelnego, dobrowolnie i chętnie przekazali na pomnożenie dobra Kościoła i wsparcie dzieł miłości, a więc dzieł charytatywnych. W nauce prawa mówi się o tzw. dobrach zbywających, co oznacza, że duchowny najpierw ze swoich dochodów powinien zapewnić sobie godziwe utrzymanie i zadbać o środki na należyte wypełnienie szczegółowych obowiązków stanu, a resztę uposażenia szczerobliwie przeznaczyć na wymienione wyżej cele²⁶. Podstawą i motywem do przekazania tych dóbr powinna być nie tyle cnota sprawiedliwości, co chrześcijańska układność, osobista wrażliwość i niekłamana pobożność²⁷.

²³ Por. *tamże* s. 414-415. Na tej zasadzie działa bratnia pomoc kapłańska, regularne wspomaganie utrzymania Domu Księży Emerytów, wspomaganie kapłanów chorych, jak również dzieł miłości prowadzonych przez Caritas Polska, Caritas Archidiecezji Wrocławskiej i wspomaganie dzieł misyjnych, w których uczestniczą kapłani i świeccy z terenu archidiecezji wrocławskiej oraz praca w Kirche in Not – w zakresie dzieł dla Kościoła na Wschodzie.

²⁴ Por. *tamże* s. 412-414.

²⁵ Por. kan. 282 § 1 KPK.

²⁶ Por. kan. 282 § 2 KPK.

²⁷ Por. T. PAWLUK. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. IV. Olsztyn 1990 s. 95.

Dla jasności trzeba przypomnieć, że *bona superflua* to takie, które pozostają do dyspozycji duchownego po zabezpieczeniu godziwego utrzymania i swojej działalności. Nie tworzą ich środki materialne, które duchowny posiadał w innych okolicznościach życia niż wykonywanie urzędu kościelnego. Klasycznym przykładem mogą być dobra odziedziczone lub otrzymane przez imienną darowiznę. Również należy wskazać, iż godziwe utrzymanie obejmuje codzienne lub okresowe wydatki świadczone przez duchownego na wyżywienie, mieszkanie, ubranie, wynagrodzenie dla osób, które wykonują u niego prace domowe, fundusze na sprawy kultury i wypoczynku, leczenie, zapewnienie warunków gościnności i godnego przyjęcia innych osób, jak również konieczną pomoc dla najbliższych, np. rodziców wymagających opieki. Natomiast zabezpieczenie swojej działalności obejmuje wydatki związane z zakupem pomocy naukowych i duszpasterskich, płacenie podatków, pokrywanie opłat związanych z kursami i zjazdami duszpasterskimi i teologicznymi, permanentne doksztalcanie się. W świadczeniu pomocy materialnej, której źródłem są dobra zbywające, należy uszanować zalecenie Kościoła, by środki te przeznaczać nie na cele filantropijne, lecz na cele kościelne, a więc jako wsparcie dla dzieł prowadzonych przez Kościół, np. budowa świątyni, utrzymanie seminarium, dzieła misyjne lub dzieła miłości²⁸.

Należy obowiązkowo dodać, że oprócz powyższego prawodawca w KKKW szczegółowo zalecił wszystkim duchownym katolickich Kościołów wschodnich

[...] apostołską gorliwość w okazywaniu miłosierdzia i chrześcijańskiej gościnności, szczególnie wobec osób chorych, udręczonych, prześladowanych, wypędzonych i uciekinierów²⁹.

Powyższa norma ma swoje pierwotne źródło w bezpośrednich zaleceniach soborowych, które zrodziły się wprost z inspiracji biblijnych, zobowiązujących chrześcijan do świadczenia bliźnim miłości czynnej³⁰. W składaniu tego świadectwa duchowni powinni przewodzić, jako płonący duchem apostołskim i będący dla wszystkich przykładem³¹. Apostolska gorliwość nie została przez prawodawcę ograniczona wyłącznie do realizowania tzw. działalności dobroczynno-charytatywnej wobec osób potrzebujących. Dlatego prawodawca określił również, że

²⁸ Por. DP 17.

²⁹ „Zelo apostolico ardentis clerici omnibus exemplo sint in beneficentia et hospitalitate praesertim erga aegrotantes, afflictos, persecutionem patientes, exiliatos et profugos”. *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*. Tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska. Lublin 2002 [dalej: KKKW] kan. 381 § 1; por. Віктор Д. Поспішил. *Східне Католицьке Церковне право. Згідно з Кодексом Канонів Східних Церков* s.187; por. DP 8.

³⁰ „Kierując się duchem braterstwa, niech prezbiterzy nie zapominają o gościnności (Hbr 13,1-2), niech praktykują dobroczynność i dzielenie się dobrami (Hbr 13,16), troszcząc się przede wszystkim o chorych, strapiionych, obciążonych nadmierną pracą, samotnych, wygnanych z ojczyzny, jak również cierpiących prześladowanie (Mt 5,10)”. *Tamże*.

³¹ Kan. 381 § 1 KKKW.

[...] duchowni mają obowiązek udzielania wiernym świeckim z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza w postaci głoszenia Słowa Bożego i sprawowania sakramentów dla tych chrześcijan, którzy o to proszą, znajdują się w należytej dyspozycji duchowej i nie są związani prawną przeszkodą do przyjmowania sakramentów³².

Prawodawcy zależy bowiem na wypracowaniu pełniejszej gorliwości o zbawienie dusz, często wykraczającej poza wyłączone potrzeby wiernych katolickich Kościołów wschodnich i Kościoła łacińskiego.

Specjalną kodeksową formą realizacji obowiązku uszanowania świeckich w KKKW jest powinność duchownych katolickich Kościołów wschodnich uznawania i doceniania godności świeckich, obiektywne uznanie ich własnego udziału w misji wspólnoty Kościoła, zwłaszcza różnorodnych charyzmatów osób świeckich, ich kompetencji i doświadczenia, z zaangażowaniem wykorzystując je dla dobra samego Kościoła, zawsze w sposób przewidziany prawem³³.

3. RÓWNOPRAWNA MOŻLIWOŚĆ KORZYSTANIA UBOGICH Z DUCHOWYCH DÓBR KOŚCIOŁA

Zasada równoprawności w zakresie możliwości korzystania ubogich z duchowych dóbr Kościoła stanowi o integralności przesłania Kościoła odnoszącego się do własnych celów tej wspólnoty, a mianowicie prowadzenia dzieł apostołatu i dzieł miłości, zwłaszcza wobec biednych³⁴.

Prowadzenie dzieł apostołatu i dzieł miłości odnosi się ściśle do działalności ewangelizacyjnej, jednak w swej integralności obejmuje wyjątkowy dla natury Kościoła zakres uświęcającego działania i ministerialnego posługiwania, zwłaszcza przez głoszenie słowa Bożego i sprawowanie sakramentów świętych, jak również przez formację wiernych do osobistego składania świadectwa wiary żywej i zaangażowanego uczestnictwa w skutecznej realizacji dzieł apostołskich i dzieł miłości. Pierwszy zakres znajduje swą realizację w celebracjach świętej liturgii, która jest urzędowym sprawowaniem kapłańskiego zadania Jezusa Chrystusa i uświęceniem poszczególnych członków Kościoła, jak również przez akty kultu publicz-

³² „Obligacione tenentur clerici, nisi iusto impedimento sunt detenti, suppeditandi ex spiritualibus Ecclesiae bonis verbi Dei praesertim et sacramentorum adiumenta christifidelibus, qui opportune petunt, rite sunt dispositi nec iure a sacramentis suscipiendis prohibentur”. Kan. 381 § 2 KKKW; por. KK 37.

³³ „Clerici laicorum dignitatem atque propriam partem, quam in missione Ecclesiae habent, agnoscant et promoveant praesertim charismata laicorum multiformia probantes necnon competentiam et experientiam eorum in bonum Ecclesiae vertentes speciatim modis iure paevisis”. Kan. 381 § 3 KKKW; por. SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Dekret o apostołstwie świeckich Apostolicam actuositatem* (18.11.1965) p. 25.

³⁴ Por. kan. 1254 § 2 KPK.

nego³⁵. Natomiast drugi aspekt wiąże się z odpowiednią formacją wiernych do odpowiedzialnej troski o materialne zaplecze, zapewniające możliwość skutecznego podejmowania dzieł apostoelskich i charytatywnych. W tym posługiwaniu odzwierciedla się prawda, że teologiczno-kanoniczna wizja Kościoła integralnie buduje na porządku stworzenia i porządku zbawienia, co jest najbliższe należytej autonomii człowieka, właściwie realizującej się w jego relacjach wewnętrznych i zewnętrznych. Bogactwo i różnorodność działalności eklezjalnej w tym zakresie musi zapewnić wiernemu zachowanie obszarów jego słusznej autonomii w osobistym zaangażowaniu, bowiem przez ten sposób autorealizacji człowiek wchodzi w osobiste relacje z Bogiem (wolność wobec Bożych propozycji zbawczych), z innymi osobami czy wspólnotą zorganizowaną w obszarze prawnych porządków: świeckiego i kościelnego.

Budując relacje w toku podejmowania działań w realizacji dzieł apostoelskich i dzieł miłości we wspólnocie kościelnej, zawsze powinno chodzić o okazanie rzeczywistego szacunku dla osoby ludzkiej, jej godności, podmiotowości człowieka oraz uznania powszechności i nienaruszalności jego praw i obowiązków. Stąd Kościół w posługiwaniu ewangelizacyjnym wskazuje na formy budowania trwałej i osobowej wspólnoty ludzkiej i zbawczej przez eliminację elementów i postaw zawierających pogardę wobec człowieka, która objawia pewną wrogość wobec życia ludzkiego, pogwałca integralność osoby ludzkiej, narusza bezpośrednio godność człowieka. Są to postawy i działania bardzo negatywne, dlatego należy je zawsze postrzegać jako haniebne i pełne sprzeciwu wobec woli Stwórcy³⁶.

Równoprawna możliwość korzystania z duchowych dóbr Kościoła ma swoje zakorzenienie w teologicznej i kanonicznej wizji Kościoła, która winna być realizowana w codziennej pracy i jego posługiwaniu. Zakres korzystania z duchowych dóbr Kościoła zależy jednak od posiadania przez wiernych rozumienia tajemnicy Kościoła, jego specyfiki opisanej w promulgowanych normach prawnych oraz w pielęgnowanej tradycji i zwyczajach. Natura Kościoła jest równocześnie duchowa i instytucjonalna³⁷. W tym znaczeniu prawa i obowiązki wiernych w Kościele mają charakter nadprzyrodzony i będąc integralnie związane z jego działaniem, zostają podporządkowane osiągnięciu jedyne go celu, a mianowicie zbawieniu dusz – *salus animarum*. Jest to również cel nadrzędny dla każdej instytucji kościelnej, każdej formy działania eklezjalnego oraz dla promulgowanych norm prawnych powszechnych i partykularnych przepisów kanonicznych, w których nie ma zupełnie podziału na możliwość osiągnięcia innej pozycji kanonicznej dla bogatych, a innej dla ubogich, biednych i odrzuconych przez daną społeczność

³⁵ Por. kan. 834 § 1 KPK.

³⁶ Por. SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965) p. 26-27; H. SCHWENDENWEIN. *Das neue Kirchenrecht. Gesamtdarstellung*. Graz 1984 s. 133.

³⁷ Por. KK 1-8; kan. 204 § 1-2 KPK; kan. 667 KKKW.

lub poszczególne osoby³⁸. Zbawienie dusz jest celem podstawowym dla każdego, stąd nikt nie może być bezprawnie pozbawiony możliwości korzystania z ministerialnego posługiwania, dzięki któremu dobro wspólne Kościoła dosięga tajemnicy Bożej, tajemnicy życia łaski, dziecięstwa Bożego, zwłaszcza przez uczestnictwo w życiu Trójcy Świętej. W takich okolicznościach Kościół postrzegamy jako wspólnotę chronioną przez duchowy fundament prawa kanonicznego, służący realizacji eklezjalnego posłannictwa dostępnego dla wszystkich wiernych, którego celem jest zbawienie dusz. To prawo staje się prawem miłości, obecnym w strukturze wspólnoty i łaski, jest gwarantem równoprawności w zakresie korzystania z duchowych dóbr Kościoła.

Dlatego głównym celem posługiwania eklezjalnego jest dobro każdego wiernego – również ubogiego i biednego, a zwłaszcza udzielenie mu skutecznej pomocy na drodze do osiągnięcia zbawienia. Mając powyższe na uwadze, zwłaszcza zakres przygotowania do życia sakramentalnego i sprawowania aktów kultu Bożego, Kościół postanowił, że

[...] święci szafarze nie mogą odmówić sakramentów tym, którzy właściwie o nie proszą, są odpowiednio przygotowani i prawo nie wzbrania im ich przyjmowania³⁹.

Taki ton dyspozycji wynika z prawdy, iż sakramenty nie stanowią prywatnej własności szafarzy czy nawet całego Kościoła, są bowiem czynnościami Chrystusa i Kościoła, ustanowionymi przez Zbawiciela i powierzonymi Kościołowi. Są widzialnymi znakami i środkami zbawienia, przez które wyraża się i wzmacnia wiara, oddawana jest cześć Bogu i dokonuje się pełne uświęcenie osoby ludzkiej. Sakramenty najpełniej przyczyniają się do tworzenia integralnej kościelnej wspólnoty⁴⁰. Są te same dla całego Kościoła i ściśle należą do depozytu wiary. Stąd już od etapu przygotowania wiernych do ich przyjęcia, w dialogu informacyjnym i formacyjnym, jak i w czasie ich udzielania należy wiernie realizować wskazania Kościoła i pilnie przestrzegać tego, co jest wymagane do zakresu ich ważności oraz godziwego sprawowania, udzielania i przyjmowania. Zarówno wszyscy szafarze, jak i proszący o sakramenty winni wiernie uszanować dyscyplinę Kościoła. Stąd ani kapłani, ani wierni, pragnący je przyjąć, nie mogą koniunkturalnie decydować o udzieleniu sakramentów, samowolnym ograniczeniu prawnych wymagań bądź piętrzeniu trudności wobec niektórych osób, nie mogą arbitralnie stawiać ponad prawem kościelnym albo normy prawa kanonicznego lekceważyć. Duchowni-pasterze mają obowiązek zatroszczyć się o to, aby proszący o łaskę sakramentów zostali do ich przyjęcia dobrze przygotowani: przez odpowiednią ewangelizację

³⁸ Por. kan. 1752 KPK; H. SCHWENDENWEIN. *Das neue Kirchenrecht* s. 523.

³⁹ Kan. 843 § 1 KPK.

⁴⁰ Por. H. SCHWENDENWEIN. *Das neue Kirchenrecht* s. 319; kan. 840 KPK.

i katechezę, uwzględniając normy wydane przez kompetentną władzę kościelną⁴¹. Natomiast tym, którzy nie okażą koniecznej i należytej dyspozycji, trzeba ze spokojem wyjaśnić, dlaczego udzielenie łaski sakramentalnej należy odłożyć. Temu właśnie mają służyć spotkania formacyjne i bezpośrednie w kancelarii parafialnej, odbyte z uszanowaniem dla godności i intymności wewnętrznej każdej osoby ludzkiej.

W kontekście ministerialnego posługiwania pasterzy-duchownych należy uważnie wspomnieć o tradycji i zwyczaju kościelnym, który wiąże się ze składaniem przez wiernych materialnych ofiar-darów na potrzeby wspólnoty kościelnej: parafii miejsca udzielania sakramentów i sakramentaliów. Praktyka kościelna w tym zakresie jest bardzo bogata i zróżnicowana w zależności od form wypracowanych przez zwyczaj i tradycję danej wspólnoty, czerpiąc ze zwyczajów apostołskich i Kościoła pierwszych wieków, a nawet z tradycji Starego Testamentu i prawa żydowskiego – praktyka dziesięciny.

Praktyka składania ofiar wiąże się z realizacją kanonicznego obowiązku prawdziwej i pełnej troski o miejsce sprawowania najświętszej Eucharystii i innych sakramentów: kościołów i kaplic⁴². Ofiary mszalne to przede wszystkim stypendia mszalne, które są dobrowolnie składane kapłanom przez wiernych z racji odprawianej Mszy św., w podanych przez nich intencjach. Usilnie zaleca się, aby kapłani odprawiali także Msze św. w intencji wiernych ubogich, nawet jeśli nie otrzymali ofiary, czyli stypendium mszalne⁴³. Z praktyki ofiar mszalnych, przyjmowanych z racji zamawianych przez wiernych intencji, należy bezwzględnie wyeliminować wszelkie pozory transakcji lub handlu⁴⁴. Dlatego prawodawca kościelny postanowił, że kto niezgodnie z prawem czerpie zysk z ofiar mszalnych, powinien być ukarany cenzurą lub inną odpowiednią karą⁴⁵. Nie wolno również kapłanom określać, szczególnie na własną rękę, wysokości składanych ofiar, jak i ustalać specjalnych taks za Mszę św. Mogą to natomiast uczynić dekrety Synodu Prowincjalnego, a tam, gdzie nie zostały wydane, koniecznie należy stosować się do norm

⁴¹ Por. kan. 843 § 1 KPK.

⁴² Np. nabożeństwo gorzkich żalów, majowe, czerwcowe, październikowe, ekspiacyjne, z racji Triduum i nowenn, w pierwsze czwartki, piątki i soboty miesiąca, na zakończenie roku, w czasie specjalnych grup modlitewnych, w uroczystość Chrystusa Króla, nabożeństwo 40-godzinne. Por. K. DULLAK. *Problem odnowy życia sakramentalnego wiernych w świetle ustawodawstwa synodalnego w Polsce w latach 1983-1999*. Warszawa 2001 s. 188-190.

⁴³ Por. kan. 945 § 1-2 KPK. W tym duchu ustawodawstwo II Synodu Plenarnego w Polsce, zwracając się do duchownych, uprasza ich, aby chętnie i taktownie proponowali osobom najuboższym odprawienie Mszy św. bez żadnego stypendium. Por. *Drugi Polski Synod Plenarny*. Warszawa 1999 st. 96 s. 178.

⁴⁴ Por. kan. 947 KPK.

⁴⁵ Por. kan. 1385 KPK.

zwyczajowych obowiązujących w diecezji⁴⁶. Intencje przyjętych do odprawienia Mszy św. mają być obowiązkowo zapisane w specjalnej księdze ofiar mszalnych.

Należy w tym kontekście wspomnieć o możliwości odprawienia Mszy św. w kilku lub więcej intencjach jednocześnie. Popularnie mówi się o tzw. mszach zbiorowych. W posłudze parafialnej muszą być jednak spełnione następujące przesłanki: 1) wierni jako ofiarodawcy powinni być poinformowani o tym oraz powinni wyrazić zgodę na połączenie ofiar i intencji w jednej Mszy św.; 2) informacja o mszy zbiorowej powinna być jasna, z oznaczeniem miejsca i godziny odprawienia; taka Msza św. nie powinna być odprawiana w parafii częściej niż dwa razy w tygodniu. Ustawodawca kościelny wyraził taką wolę w prawie partykularnym, bazującym na wskazaniach powszechnych Kościoła⁴⁷, umożliwiając tym samym wiernym ubogim składanie własnych intencji do wspólnej modlitwy liturgicznej.

W kontekście korzystania z posługi ministerialnej Kościoła prawodawca postanowił, że oprócz prawa zwyczajowego w kompetencji biskupów prowincji kościelnej znajduje się uprawnienie do określenia wysokości ofiar składanych z okazji udzielania sakramentów i sakramentaliów⁴⁸. To samo gremium decyzyjne może również podjąć uchwałę o określeniu opłat za różne akty wykonawczej władzy dobrowolnej lub za wykonanie reskryptów Stolicy Apostolskiej. Jednakże takie normy wymagają zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej⁴⁹.

4. POZYCJA WIERNYCH UBOGICH W DOCHODZENIU SPRAWIEDLIWOŚCI KANONICZNEJ

Nie ma potrzeby, by ukrywać, że korzystanie z procedur sprawowania sprawiedliwości również w działaniach kościelnych, zarówno administracyjnych, jak i procesowych, związane jest z aktualnym ponoszeniem materialnych kosztów. Kosztami administracyjnymi i procesowymi obciążone są strony zainteresowane bezpośrednio rozstrzygnięciem wniesionej na forum świętej władzy rządzenia (*sacra potestas regiminis*). Regulowanie kosztów sądowych za czynności administracyjne lub procesowe dokonuje się na podstawie przepisów ustanowionych przez biskupa, do którego należy prawo kierowania trybunałem. Przepisy obejmują: 1) zasądzenie

⁴⁶ Prawo partykularne zdecydowanie poleca, aby w tej kwestii duchowni stosowali rozwiązanie najwłaściwsze, a mianowicie: zdecydowanie przyjmowali od wiernych ofiary dobrowolne. Nie godzi się również od wysokości złożonej ofiary uzależniać samego faktu odprawienia Mszy św., jej bardziej lub mniej uroczystego charakteru. Por. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej* st. 27 s. 286. Synod Elcki przewiduje także w swoich ustawach, że kapłan może przyjąć od wiernych dobrowolnie złożoną wyższą ofiarę niż przeciętna taksa zwyczajowa, jak również niższą niż przeciętne stypendium, zwłaszcza od osób ubogich. Por. *I Synod Diecezji Elckiej 1997-1999*. Elk 1999 st. 678 s. 108.

⁴⁷ Por. *Drugi Synod Diecezji Włocławskiej* s. 151-154.

⁴⁸ Por. kan. 1264 p. 2 KPK.

⁴⁹ Por. kan. 1264 p. 1 KPK.

stron za zapłacenie lub zwrot kosztów sądowych; 2) wynagrodzenie pełnomocników, adwokatów, biegłych i tłumaczy, a także zwrot kosztów świadkom; 3) przyznawanie bezpłatnej pomocy lub obniżki kosztów; 4) odszkodowania, jakie winien wypłacić ten, kto nie tylko przegrał w sądzie, lecz lekkomyślnie wszczął spór; 5) depozyt pieniężny lub kaucję, którą należy złożyć w związku z wydatkami, które trzeba będzie pokryć, i szkodami do wynagrodzenia.

Wolą prawodawcy kościelnego jest, że od orzeczenia w sprawie kosztów, wypłacenia honorariów i szkód nie przysługuje oddzielna apelacja, ale strona może się odwołać w ciągu 15 dni do tego samego sędziego, który może zmienić ustaloną kwotę⁵⁰. W skierowanej prośbie strona powodowa winna podać racje, motywy, dla których domaga się zmniejszenia lub zniesienia opłaty. Nie może to być standardowa praktyka, ale strona powodowa w treści prośby winna udokumentować stan realnego ubóstwa, który uniemożliwia jej wypełnienie zobowiązania. Brak możliwości zrealizowania zobowiązania uiszczenia kosztów sądowych w żaden sposób nie może wiernego ubogiego pozbawić możliwości podjęcia działań prawnych: procesowych czy też administracyjnych. W procesach o nieważność małżeństwa tę sprawę rozstrzyga instrukcja *Dignitas connubii*, której normatywność zobowiązuje trybunały kościelne do opracowania *Regulaminu w sprawie środków na działalność*, w których należy wskazać okoliczności dokonania zmniejszenia lub zwolnienia strony z kosztów sądowych. Dokładne ustalenia winny być zawarte w opracowanym dokumencie⁵¹. W treści norm *Regulaminu* wskazano na stronę powodową lub pozwaną, która ze względu na trudną sytuację materialną, a więc realny brak środków materialnych, nie może wnieść wyznaczonych kosztów sądowych. W takiej sytuacji nabywa prawa wniesienia stosownej prośby o zmniejszenie lub zwolnienie z obowiązku uiszczenia kosztów⁵². Decyzję w tej sprawie podejmuje wikariusz sądowy, po zbadaniu stanu ubóstwa strony wnoszącej prośbę o zmniejszenie lub zwolnienie z kosztów sądowych⁵³. Następnie wikariusz sądowy prosi proboszcza miejsca zamieszkania zainteresowanych stron o pisemne potwierdzenie stanu ubóstwa, zwłaszcza strony wnoszącej prośbę o zmniejszenie lub zwolnienie z kosztów sądowych. Ostateczną decyzję o zmniejszeniu kosztów sądowych lub o zwolnieniu odnotowuje się w wyroku⁵⁴. Należy się zatroszczyć, aby nikt z racji swego ubóstwa lub braku środków materialnych na pokrycie kosztów

⁵⁰ Por. kan. 1649 § 1-2 KPK.

⁵¹ Por. *Regulamin w sprawie środków na działalność Metropolitalnego Sądu Duchownego we Wrocławiu* (12.10.2012) p. 9-15.

⁵² Por. *Instrukcja procesowa Dignitas connubii* (25.01.2005) [dalej: *Dignitas connubii*] art. 305, art. 306 p. 1; A. DZIĘGA, M. GRESZATA, W. KIWIOR, T. ROZKRUT, H. STAWNIAK, R. SZTYCHMILER, W. WENZ, A. STANKIEWICZ. *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*. Sandomierz 2007 s. 407-409.

⁵³ Por. *Dignitas connubii* art. 306 p. 3.

⁵⁴ Por. *tamże* art. 304 § 1.

sądowych nie był pozbawiony pomocy sądowej Metropolitalnego Sądu Duchownego we Wrocławiu. Należności pieniężne, jakie wynikają z decyzji o zmniejszeniu lub zwolnieniu z kosztów sądowych, w całości pokrywa się z kasy Metropolitalnego Sądu Duchownego we Wrocławiu. Natomiast honoraria dla adwokatów uczestniczących w postępowaniu na skutek zlecenia strony uiszcza wyłącznie strona procesowa, która wydała zlecenie⁵⁵.

W przypadku obowiązku uiszczenia kosztów sądowych za prowadzenie instancji w Trybunale Roty Rzymskiej lub w innych dykasteriach Stolicy Apostolskiej, jak również za procedurę administracyjną, np. dyspensę od celibatu i obowiązków wynikających ze święceń diakonatu i prezbiteratu, dyspensę od małżeństwa ważne zawartego, lecz niedopełnionego, rozwiązanie małżeństwa z racji przywileju Pawłowego lub przywileju wiary, osoby ubogie mogą prosić Stolicę Apostolską o zwolnienie lub zmniejszenie opłat ustanowionych dla procedury wydawania tych aktów prawnych. Należy jednak mieć świadomość, że wysokość kwot i zwolnień zostaje pokrywana z budżetu Stolicy Apostolskiej, a więc z ofiar składanych przez wiernych całego świata. Trzeba więc kierować się poczuciem sprawiedliwości społecznej, jak i odpowiedzialnością za wspólnotę, z której wynika eliminowanie jakichkolwiek działań z motywów egoistycznych.

5. NOWY ZAMYŚŁ BADAWCZY

W ostatnim akordzie powyższych rozważań pragnę zwrócić uwagę na rozprawę doktorską pana Michała Skwierczyńskiego, w której Autor podjął interesujące nie tylko środowisko polskich kanonistów zagadnienie *Autorskich praw majątkowych do utworu kościelnego w świetle prawa kanonicznego i prawa polskiego*⁵⁶. Temat badawczy jak najbardziej wpisuje się w kościelne rozumienie korzystania ze sprawiedliwości kanonicznej. Również samo zagadnienie szczegółowe określa przesłanki prawa kanonicznego, zwłaszcza kościelnego prawa majątkowego oraz prawa cywilnego, w tym w sposób szczególny prawa autorskiego. Jak sam Autor określił, główną inspiracją do przygotowania tej rozprawy był fakt, że instytucje kościelne coraz częściej stają się prawnymi dysponentami autorskich praw majątkowych, i to nierzadko o wymiernej, znaczącej wartości ekonomicznej. Przede wszystkim dotyczy to katolickich uczelni, wydawnictw, a także kościelnych nadawców programów radiowych i telewizyjnych. Niewątpliwie ma to związek z dynamicznym rozwojem nowoczesnych technologii informatycznych, cyfryzacją, szerokim dostępem do Internetu, czego przykładem jest choćby wszechobecne ostatnio pojęcie pracy zdalnej. Należy zauważyć, że w *Kodeksie prawa kanonicznego* Jana Pawła II nie ma

⁵⁵ Por. *Regulamin w sprawie środków na działalność* p. 15.

⁵⁶ M. SKWIERCZYŃSKI. *Autorskie prawa majątkowe do utworu kościelnego w świetle prawa kanonicznego i prawa polskiego*. Wrocław – Kraków 2020.

regulacji wprost odnoszących się do praw autorskich. Tę lukę w ograniczonym stopniu prawodawca kościelny wypełnił w 1990 r. przez ogólne normy zawarte w kan. 666 KKKW. Należy przyjąć, że kanon ten posiada znaczenie normatywne także w Kościele łacińskim, ponieważ ogólne zasady interpretacji prawa kanonicznego odsyłają do całego prawodawstwa Kościoła.

Szczegółowa analiza rozprawy doktorskiej prowadzi do stwierdzenia, że podstawową metodą badawczą była metoda dogmatyczno-prawna. Należy zauważyć, że Autor poddał szczegółowej analizie szerokie spektrum norm prawa kanonicznego, prawa polskiego, prawa wspólnotowego i międzynarodowego, wykorzystując powszechnie dostępne akty prawne, orzeczenia sądów i trybunałów w Polsce i w Unii Europejskiej, a także polską i zagraniczną literaturę przedmiotu zbieżną z omawianymi w rozprawie zagadnieniami. Warto zauważyć, że podstawowym tematem rozprawy nie są prawa autorskie jako takie, ale autorskie prawa majątkowe. W świetle polskiej ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych należy je dość wyraźnie oddzielić od osobistych praw autorskich, które są przynależne wyłącznie twórcy utworu. Autorskie prawa majątkowe, w przeciwieństwie do praw osobistych, mogą być przedmiotem zbycia. Ich nabywcami (pierwotnymi lub pochodnymi) są również instytucje kościelne.

Metodyczne zamyślenie nad tezą badawczą rozpoczyna się już w rozdziale pierwszym rozprawy, w którym jako zagadnienie wstępne Autor zweryfikował kluczową dla końcowych wyników hipotezę badawczą. Wykazał, że zakres przedmiotowy kanonicznego pojęcia «dobra doczesne Kościoła» (*bona temporalia*) należy interpretować szeroko oraz że pojęcie to obejmuje nie tylko dobra materialne, a więc nieruchomości i ruchomości, ale również dobra niematerialne (*bona incorporalia*), w tym autorskie prawa majątkowe. Należy zatem wskazać, że kodeksowe pojęcie «dobra doczesne Kościoła» nie zostało wprost zdefiniowane, dlatego należy przyznać słuszność Autorowi, gdy twierdzi, że pewnym anachronizmem byłoby dzisiaj utożsamianie dóbr doczesnych wyłącznie z dobrami materialnymi. Kodeksowy przymiotnik «doczesne» nie jest bynajmniej synonimem «materialne». Wskazuje bardziej na przemijalność w czasie lub ograniczoność czasem. Zatem zakres przedmiotowy pojęcia «dobra doczesne Kościoła» obejmuje również (oprócz pieniędzy i dóbr materialnych) wszelkie dobra niematerialne, jeśli posiadają wymierną wartość ekonomiczną. Warto dodać, że w polskim systemie prawnym są to m.in. udziały i akcje, obligacje, koncesje, ale także – co jest przedmiotem bronionej rozprawy – autorskie prawa majątkowe. Potwierdza to art. 23 Konkordatu, w myśl którego kościelne osoby prawne zgodnie z przepisami prawa polskiego mogą nabywać nie tylko dobra materialne, ale także niematerialne dobra kościelne, wymienione w tym przepisie *explicite* jako prawa majątkowe.

W temacie prezentowanej rozprawy jest mowa o autorskich prawach majątkowych do utworu kościelnego. Autor słusznie zauważył, że pojęcie utworu kościelnego nie występuje ani w prawie, ani w doktrynie prawa polskiego. Jest

również swego rodzaju *novum* w polskiej i światowej kanonistyce. Dlatego, by Autor mógł zbadać autorskie prawa majątkowe w odniesieniu do utworu kościelnego, w rozdziale drugim rozprawy sformułował definicję tegoż utworu. Brzmi ona następująco:

Utwarem kościelnym jest utwór w rozumieniu ustawowym, a więc każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia, do którego publiczna kościelna osoba prawna nabyła i posiada autorskie prawa majątkowe, służące jako niematerialne dobra doczesne celom Kościoła określonym w prawie kanonicznym.

Warto zauważyć, że zaproponowana definicja utworu kościelnego oparta jest w pewnym sensie na scaleniu prawnoautorskiego pojęcia utworu z właściwym dla prawa kanonicznego rozumieniem dóbr doczesnych Kościoła. Bazując na tej definicji, w dalszej części rozprawy Autor założył, że typologia utworów kościelnych może wyjść poza sztywne ramy nazw kategorii utworów, wymienionych w art. 1 ust. 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Właśnie na tej podstawie dokonał egzemplifikacji utworów kościelnych wraz z ich charakterystyką. Do zaproponowanego katalogu utworów kościelnych zaliczył: kościelne utwory piśmiennicze, projekty i obiekty architektury sakralnej, dzieła sztuki sakralnej, utwory muzyki kościelnej, kazania i inne dzieła tego rodzaju, kościelne dzieła sceniczne i sceniczno-muzyczne, kościelne utwory fotograficzne, kościelne utwory audiowizualne i audialne oraz kościelne utwory multimedialne. Taką kwalifikacją Autor nie rości sobie pretensji do tego, iż jest to katalog zamknięty, bowiem w przyszłości na jego poszerzenie istotny wpływ mogą mieć zarówno zmiany w prawie autorskim, jak też nowe formy realizowania celów Kościoła w świecie współczesnym.

Powyższe rozważania w treści rozprawy doprowadziły do sformułowania istotnego wniosku, że nie ma racjonalnych przesłanek, aby sama nazwa «utwór kościelny» funkcjonowała na gruncie prawa autorskiego. Przede wszystkim dlatego, iż taka regulacja nie miałaby żadnego przełożenia na ochronę prawnoautorską utworów kościelnych. Zdaniem Autora mogłaby za to dać asumpt do sformułowania zarzutu, że podstawowym kryterium różnicującym nie jest sama forma utworu, ale bardziej jego treść, przeznaczenie czy nawet samo majątkowe przyporządkowanie do instytucji kościelnych.

W tym zakresie Autor opowiedział się za innym rozwiązaniem, a mianowicie, by w przepisach prawa kanonicznego partykularnego lub prawa własnego (w statutach, w regulaminach, wytycznych lub instrukcjach) wprowadzić zalecenie posługiwania się pojęciem «utworu kościelnego» w treści umów, których przedmiotem są autorskie prawa majątkowe, szczególnie gdy stroną takich umów jest podmiot pozakościelny.

W trzecim rozdziale rozprawy doktorskiej dr Michał Skwirczyński uczynił przedmiotem rozważań problem określenia granic prawnoautorskiej ochrony utworów kościelnych, co najczęściej wiąże się z prawem do nieodpłatnego korzystania z utworu przez inne osoby. Bezsporne jest, że autorskie prawa majątkowe do utworu kościelnego podlegają ustawowym ograniczeniom na zasadach ogólnych. Mają do nich zastosowanie przepisy o dozwolonym użytku osobistym i publicznym, a także o dozwolonym użytku dzieł osieroconych. O utworach kościelnych można w zasadzie mówić do czasu, gdy nie przeszły do domeny publicznej, a więc zasadniczo przed upływem 70-letniego okresu ochrony autorskich praw majątkowych. Warto zauważyć, że Autor we wnioskach do rozprawy podał w uzasadnionej wątpliwość, czy obecnie funkcjonujące rozwiązanie, zgodnie z którym instytucje kościelne mogą czerpać dochody z autorskich praw majątkowych przez okres 70 lat, jest w pełni zasadne. Po upływie tego okresu i przejściu utworu do domeny publicznej mogą czerpać z niego zyski również osoby niekoniecznie związane z Kościołem. Wydaje się, że bardziej sprawiedliwym rozwiązaniem jest przejście tych utworów do domeny wewnątrzkościelnej. Do tego potrzebna jest jednak interwencja prawodawcy państwowego. Jest to zatem dość złożona kwestia i na pewno wymaga bardziej pogłębionego studium. Stosowanie przepisów ustawy w zakresie granic ochrony prawnoautorskiej nie wyczerpuje złożoności tego zagadnienia. Zdaniem Autora szczególnie charakter utworów kościelnych implikuje jeszcze bardziej powszechny do nich dostęp. Na takie podejście wskazują, co Autor szczegółowo uzasadnił w rozprawie, przesłanki teologiczne, a mianowicie: teandryczna natura Kościoła i Pisma Świętego (słowa Bożego) oraz misyjność Kościoła, a więc obowiązek przepowiadania Ewangelii wszystkim narodom. W związku z tym podmioty kościelne powinny mieć pełną swobodę co do możliwości zrzeczenia się autorskich praw majątkowych, gdy odpowiada to celom Kościoła. Obecnie jedyną możliwością jest udostępnienie utworów do nieograniczonego wykorzystania w oparciu o tzw. wolne licencje, np. w ramach systemu *Creative Commons*.

Rozdział czwarty prezentowanej rozprawy dotyczy prawnych aspektów nabywania i udostępniania autorskich praw majątkowych przez instytucje kościelne. Podmioty te mogą dziedziczyć autorskie prawa majątkowe na podstawie rozporządzeń *mortis causa* na rzecz Kościoła, jak i nabywać je od twórcy utworu. Jako podmioty uprawnione z tytułu praw autorskich mogą również zawierać określone typy umów na korzystanie z utworu przez inne podmioty. Prawodawca kościelny, mając zapewne na względzie występowanie istotnych różnic w systemach prawnych poszczególnych krajów, w kan. 1290 wybrał rozwiązanie polegające na recepcji przepisów ustawodawstwa krajowego m.in. w zakresie norm dotyczących umów. Na gruncie ustawy autorskiej należy wskazać na regulacje dotyczące umowy licencyjnej i sublicencyjnej. Recepcja ta obejmuje również stypizowane w części szczególnej kodeksu cywilnego umowy dzierżawy i użytkowania. Instytucje kościelne dość często wydają w Polsce tłumaczenia dzieł zagranicznych.

Dlatego w końcowej części czwartego rozdziału Autor przedstawił najważniejsze aspekty prawne związane z nabyciem oraz rozliczeniem licencji na wydanie w Polsce utworu zagranicznego, z uwzględnieniem przepisów prawa międzynarodowego. Warto już teraz zauważyć, że we wnioskach do tego rozdziału Autor zwrócił uwagę, iż zawarcie typowej umowy o dzieło nie przenosi autorskich praw majątkowych. Kwestia ta ma dość istotne znaczenie, gdy przedmiotem umowy jest np. obraz, rzeźba lub inne dzieło sztuki sakralnej, posiadające oprócz wartości artystycznej także znaczną wartość materialną. W takiej sytuacji podmiot kościelny powinien zapewnić sobie skuteczne przeniesienie autorskich praw majątkowych. Oczywiście, przez wprowadzenie do umowy o dzieło odpowiednich postanowień.

Finalny, piąty rozdział rozprawy poświęcony został zarządzaniu autorskimi prawami majątkowymi ze starannością, o której mówi kan. 1284 § 1, czyli ze starannością dobrego ojca rodziny (*patris familias*). W poszczególnych jednostkach redakcyjnych tego rozdziału znajdują się zagadnienia, które na przysłowiowy pierwszy rzut oka mogą wydawać się dość odległe tematycznie, a mianowicie: inwentarz, czyli spis autorskich praw majątkowych, realizowanie prawa do wynagrodzenia, ochrona autorskich praw majątkowych na drodze cywilnoprawnej, przyzwolenie na nieodpłatne korzystanie przez podmioty pozakościelne z autorskich praw majątkowych w celach komercyjnych jako szczególny rodzaj alienacji *sensu largo* oraz zbiorowy zarząd prawami autorskimi do utworów kościelnych. Podzielić należy stwierdzenie Autora, iż ze wszystkich tych zagadnień najbardziej kluczowe znaczenie ma wykazanie autorskich praw majątkowych w inwentarzu, dlatego że warunkiem *sine qua non* objęcia zarządem autorskich praw majątkowych jest ich identyfikacja. Najwłaściwszym do tego dokumentem jest spis inwentarza. Stąd we wnioskach Autor słusznie rekomenduje, aby znalazło się w nim odesłanie do dokumentów źródłowych, na podstawie których instytucja kościelna stała się podmiotem uprawnionym z tytułu autorskich praw majątkowych. Dla celów identyfikacyjnych wskazane jest też wykonanie fotografii poszczególnych egzemplarzy utworów.

ZAKOŃCZENIE

Nie tylko stan realnego ubóstwa otwiera wiernym możliwość udziału w dobrach Kościoła. Nigdy nie może pozbawić wiernego chrześcijanina obiektywnie nabytej pozycji kanonicznej we wspólnocie Kościoła katolickiego, również prawa do skorzystania z dóbr doczesnych wspólnoty. Zasobność środków i dóbr materialnych lub jej brak nie posiada istotnej wartości i znaczenia dla zakresu korzystania z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza z głoszonego słowa Bożego, z ministerialnego korzystania z sakramentów lub sakramentaliów, jak również z realizowania swoich praw w zakresie możliwości dochodzenia do prawdy obiektywnej

i określenia własnej pozycji kanonicznej na skutek czynności administracyjnych lub procesowo-sądowych. Natomiast korzystanie przez wiernych i inne osoby ubogie z prowadzonej i realizowanej w Kościele katolickim działalności charytatywnej – tzw. dzieł miłości – nie zakłada praktycznie żadnych ograniczeń, bowiem ten rodzaj działalności jest na stałe wpisany w skrupulatnie realizowaną opcję na rzecz ubogich, integralną z zawartością prawdy fundamentalnej dla przekazu ewangelicznego, który stał się istotową zawartością depozytu wiary. Jest sprawdzianem wiarygodności Kościoła i Jego misji. Przywołane na koniec badania Michała Skwierczyńskiego uwrażliwiają na dodatkową płaszczyznę zatroskania o te dobra, które powstały w ramach kościelnej osoby prawnej i które posiadają obiektywną wartość dla określenia aktualnej kondycji materialno-duchowej całej wspólnoty. Pochylenie się nad zagadnieniem odpowiedzialnego dysponowania dobrami doczesnymi we wspólnocie Kościoła staje się ważnym głosem i inspiracją dla podjęcia należytej troski o dobra doczesne.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDYKT XVI: *List apostołski z formie Motu Proprio Porta Fidei ogłaszający Rok Wiary* (11.10.2011).
- Drugi Polski Synod Plenarny*. Warszawa 1999.
- DULLAK K.: *Problem odnowy życia sakramentalnego wiernych w świetle ustawodawstwa synodalnego w Polsce w latach 1983-1999*. Warszawa 2001.
- DZIĘGA A., GRESZATA M., KIWIOR W., ROZKRUT T., STAWNIAK H., SZTYCHMILER R., WENZ W., STANKIEWICZ A.: *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii*. Sandomierz 2007.
- I Synod Diecezji Elckiej 1997-1999*. Ełk 1999.
- JACKOWIAK U.: *Ubezpieczenie społeczne duchownych*. „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 1998 nr 5 s. 6-9.
- Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*. Tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska. Lublin 2002.
- Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski. Poznań 2008.
- KONGREGACJA NAUKI WIARY: *Nota zawierająca wskazania duszpasterskie na Rok Wiary* (6.01.2012).
- PAWLUK T.: *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. IV. Olsztyn 1990.
- Regulamin w sprawie środków na działalność Metropolitalnego Sądu Duchownego we Wrocławiu* (12.10.2012).
- SCHWENDENWEIN H.: *Das neue Kirchenrecht. Gesamtdarstellung*. Graz 1984.
- SKWIERCZYŃSKI M.: *Autorskie prawa majątkowe do utworu kościelnego w świetle prawa kanonicznego i prawa polskiego*. Wrocław – Kraków 2020.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o apostołstwie świeckich Apostolicam actuositatem*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002.

- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o posłudze i życiu kapłanów Presbyterorum ordinis*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego Perfectae Caritatis*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja dogmatyczna Lumen gentium*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002.
- STANISZ P.: *Ubezpieczenia społeczne osób duchownych*. W: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*. Lublin – Sandomierz 1999, s. 257-267.
- STAWNIAK H.: *Służebna rola przepisów prawno-liturgicznych*. „Seminare” 19:2003 s. 77-94.
- SZTAFFROWSKI E.: *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. IV. Warszawa 1986.
- WÓJCIK W., KRUKOWSKI J., LEMPA F.: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*. Lublin 1987.
- Zasady wynagradzania osób oraz finansowania urzędów i instytucji kościelnych w Archidiecezji Wrocławskiej*. W: *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985-1991*. Wrocław 1995.

Streszczenie: Kościół realizuje zbawcze cele. Do ich realizacji, która dokonuje się w warunkach egzystencjalnych naturalnego porządku rzeczy, konieczne są dobra materialne. Celami podstawowymi i własnymi, ze względu na które Kościół posiada uprawnienie do dysponowania zgromadzonymi dobrami doczesnymi, są: organizowanie kultu Bożego, zapewnienie godziwego utrzymania duchowieństwa oraz innych pracowników kościelnych, prowadzenie dzieł apostołatu i miłości, zwłaszcza wobec biednych. Pojawiające się ograniczenia dotyczące zdolności majątkowej Kościoła wyznaczone są przez naukę Chrystusa oraz promulgowane ustawy najwyższego prawodawcy, będącego szafarzem wszystkich dóbr kościelnych.

Słowa kluczowe: dobra materialne, celowość posiadania dóbr materialnych, własność intelektualna, prawo do posiadania.